

Kotsur V. Modern Domestic Researches of Charity Activity of General and Regiment-Centesimal Cossack Elders in Mid-Seventeenth – Eighteenth Centuries.

The article analyzes the diverse modern national literature, which deals with some aspects of philanthropy of general and regimental-centesimal Cossack elders. It is proved that today the fundamental special study of this problem is absent. However, there is a clear trend of increasing of scientific interest in the study of this phenomenon. In the last nearly twenty-five years of development of modern national historiography formed a layer of scientific papers that somehow touched the stories, the general principles of phenomenon of charity and its specific manifestations. Among them are numerous dissertation studies, monographs, scientific publications, reference books and tutorials, which reveals the etymology of terms associated with charity, the reasons for the origin of this phenomenon in the Ukrainian past and its regulatory taxiing from the official authorities, launched the regional study of particular problems in Ukraine, different aspects of philanthropy of general and regimental-centesimal elders in the middle of the seventeenth – eighteenth century.

Keywords: *modern Ukrainian historiography, charity, phenomenon, general and regimental-centesimal elders.*

Одержано 10.03.2016

УДК 930.1:37 (477) «196/198»

Ніна Брехунець
(Пераяслав-Хмельницький)

**ОСВІТА В УМОВАХ КОМАНДНО-АДМІНІСТРАТИВНОЇ СИСТЕМИ
УКРАЇНИ В 60–80-і рр. ХХ ст.: ІСТОРИОГРАФІЯ**

У статті розглядається історіографія системи освіти України в умовах тоталітарного режиму 60–80-х рр. ХХ ст. Сучасні дослідники встановили, що, незважаючи на часткове розширення прав союзних республік в хрущовську «відлигу», Україна залишалася безправною у визначенні та реалізації власної освітянської політики. В політизації навчання та виховання особливе місце відводилось суспільним дисциплінам. Студенти вузів мали вивчати марксистсько-ленінську філософію, політекономію, історію КПРС, які вводилися в 1950-х рр., з часом – науковий комунізм. Видання навчальної та наукової літератури пильно контролювалося партійними та державними структурами. Вченим, працівникам вищих навчальних закладів партійні і державні структури нав'язували тематику досліджень, зобов'язували писати статті, монографії, які б захищали політику партії, її ідеологію. В 1950–80-х рр. вище партійно-державне керівництво приймало «закриті» постанови, проводило Всесоюзні, регіональні науково-практичні конференції з метою довести потребу і розширити сферу вивчення та вживання російської мови в національних республіках.

Ключові слова: *освітянська сфера, русифікація, політизація та ідеологізація освіти, «празька весна», історіографія.*

У 50–80-х рр. ХХ ст. освітянська сфера України охоплювала широку мережу загальноосвітніх шкіл, технікумів та вищих навчальних закладів. У 1958–1959 навчальному році в Україні функціонувало 29,977 шкіл, в них навчалося 5324,3 тис. учнів. У цьому ж році в республіці діяло 140 вищих навчальних закладів з загальним контингентом 381,1 тис. студентів [1]. Висвітленню їх діяльності присвячено широкий масив історичної літератури.

Особливість історичних праць радянської доби полягає в тому, що їх автори зосереджувалися на висвітленні кількісних показників у розвитку освіти, а монографії, статті були пронизані твердженням про те, що тільки завдяки комуністичній партії, її рішенням розвивалася освітянська сфера в республіці [18]. Виняток становили праці Правозахисників, які в самвидавній літературі намагалися об'єктивно оцінити становище

освіти в 1950–80-х рр. [12]. Історіографія радянських часів не висвітлювала політизацію та ідеологізацію навчально-виховного процесу, русифікацію освітянської сфери, переслідування та репресії проти інакомислячих.

Тільки з розбудовою демократичної України створилися сприятливі умови для переосмислення української історії взагалі і розвитку освітянської сфери зокрема. Суттєво поліпшилися можливості для використання нових архівних джерел, для об'єктивної оцінки різноманітних партійних та державних рішень, на основі яких проводилася національна політика в Україні [11]. Видано кілька збірників документів, в яких відображено розвиток освітянської сфери України. Переосмисленню української історії сприяють наукові та науково-практичні конференції, з проголошенням незалежності нашої держави розпочався новий етап у розвитку вітчизняної історіографії.

Сучасні дослідники встановили, що, незважаючи на часткове розширення прав союзних республік в хрущовську «відлигу», Україна залишалася безправною у визначенні та реалізації власної освітянської політики [17]. Особливо це стосувалося змісту навчання та виховання, викладання історії, атестації науково-педагогічних працівників. Лібералізація суспільного життя сприяла більш відкритому обговоренню окремих проблем народної освіти, але воно проводилося в рамках централізму та офіційної політики. На підтвердження таких висновків дослідники посилаються на обговорення в 1959 р. проекту Закону про зв'язок школи з життям. Пропозиції громадськості України про широке використання в навчанні української мови були проігноровані центральною владою. У праці О. Сергійчук показано, що створеному в 1955 р. Міністерству вищої освіти УРСР були надані обмежені права. Із 132 вузів України тільки 58 підпорядковувалися республіканському міністерству [27]. Йому відводилися переважно контролюючі функції за навчально-методичною та науковою роботою цих закладів. А такі важливі функції як призначення ректорів, присвоєння наукових звань та ступенів, визначення контингенту студентів та аспірантів, правила прийому до вищих навчальних закладів республіки, визначення тематики науково-дослідної роботи, затвердження навчальних програм, розподіл випускників перебували в компетенції всесоюзних міністерств та відомств.

Міністерство вищої освіти УРСР було позбавлене права самостійно налагоджувати безпосередні зв'язки ВНЗ республіки з ВНЗ зарубіжних країн. У 1969 р. було створено Міністерство освіти СРСР, яке перебрало багато важливих функцій Міністерства освіти УРСР, суттєво урізавши його автономію. Посилюється і до того уніфікований навчальний процес. У Статуті середньої загальноосвітньої школи, схваленому Радою Міністрів СРСР, вказувалося: «Єдність школи забезпечується єдиними в своїй основі навчальними планами, програмами і педагогічними принципами організації навчально-виховної роботи» [10]. Уніфікація навчання не давала можливості сповна виявити себе найбільш здібним учням, студентам та викладачам. Важливу роль у політизації та ідеологізації установ освіти відігравала Академія педагогічних наук СРСР. Ця установа мала широкі повноваження. Вона проводила науково-педагогічні конференції, які в дусі партійних настанов визначали шляхи розвитку національних культур, освіти і педагогіки неросійських народів. Академія координувала підготовку навчальних програм, контролювала зміст підручників, посібників тощо. Навчальна література готувалася, як правило, російськими авторами і надсилалася в союзні республіки. Україна тільки в 1953 р. одержала з Росії 116 назв підручників загальним тиражем 9,6 млн. примірників. Багато тем, викладених в шкільних підручниках і запропонованих для засвоєння учнями, носили явно політизований характер. Дослідник М.С. Грищенко, аналізуючи навчальні програми, показав, що на уроках географії зарубіжних країн вчитель змушений був доводити «загнивання економіки капіталістичних країн», показувати «успішний розвиток економіки СРСР». Обов'язком вчителя мала бути розповідь про безкорисливу допомогу з боку СРСР країнам соціалістичного табору і країнам Азії, Африки Латинської Америки, «які борються за політичне і економічне визволення» [23].

У політизації навчання та виховання особливе місце відводилось суспільним дисциплінам. Студенти вузів мали вивчати марксистсько-ленінську філософію, політекономію, історію КПРС, які вводилися в 1950-х рр., з часом – науковий комунізм. Їх визначення вкрай обмежували пізнавальні можливості студентів, сприяли догматичному розумінню розвитку цивілізації, людського суспільства. В Україні солідні за обсягом і тиражем видання присвячувалися позбавленій наукового обґрунтування концепції «розвинутого соціалізму». Серед суспільствознавців точилися безплідні дискусії щодо періодизації «розвинутого соціалізму» та його характерних ознак. Синтезуючим чинником теорії стала програма партії (1961 р.), що спочатку ідеологами правлячої партії розцінювалась як вершина теоретичної думки, а пізніше навіть правляча верхівка змушена була визнати її цілковиту неспроможність, зокрема у визначенні термінів побудови комунізму. Одним із основних компонентів концепції «розвинутого соціалізму» стало твердження про формування радянського народу як нової історичної спільноти, нівелюючи поняття нації, народності, національних особливостей.

У закладах освіти постійно переглядалися і доповнювалися навчальні плани, залежно від чергових партійних рішень. Поряд з цим, і події в країнах капіталістичного табору також впливали на корегування змісту навчання. У зв'язку з «празькою весною» 1968 р. в вузах України були запроваджені нові спецкурси, спрямовані на критику буржуазних економічних теорій, на заперечення ринкової економіки в умовах соціалізму. В пресі, особливо в журналі «Комуніст України», появилися статті, в яких критикувалися економічні концепції «ревізіоністів». Навіть розмови у вузівській аудиторії про ринковий соціалізм, про різні форми власності, прямі зв'язки державних підприємств з іноземними фірмами, орендні відносини стали вважатися політично шкідливими.

Видання навчальної та наукової літератури пильно контролювалося партійними та державними структурами. Вченим, працівникам вищих навчальних закладів партійні і державні структури нав'язували тематику досліджень, зобов'язували писати статті, монографії, які б захищали політику партії, її ідеологію. Перевага надавалась працям, які пропагували ідеї Леніна, виступи керівників партії, рішення чергових з'їздів правлячої партії, її пленумів тощо. Відомий історик Я.Д. Ісаєвич зазначає, що Львівський обком КПУ двічі впродовж 1967 р. приймав постанови, якими зобов'язував Інститут суспільних наук підготувати монографію на тему: «Реакційна суть та ідеологія українського буржуазного націоналізму» [5]. У зв'язку з цим вчений зауважує, що дуже часто і солідні наукові праці можна було опублікувати, тільки надавши їм політично-загострені заголовки, пов'язані з «боротьбою проти буржуазної ідеології» або «пропагандою дружби народів».

Структури Компартії використовували своє право оцінювати наукові праці вчених та вирішувати їх долю. Зокрема, відділ науки і навчальних закладів ЦК Компартії України «проаналізував» в серпні 1973 р. дисертацію доцента Житомирського педінституту С.П. Пінчука на тему «Слово о полку Ігоревім» і українська література XIX–XX ст.». Функціонери знайшли в ній «серйозні методологічні помилки та національні збочення» і під цим приводом наполягали на тому, щоб скасувати рішення кваліфікаційної ради про присудження досліднику вченого ступеня доктора філологічних наук і відкликати дисертацію з ВАК СРСР. Одночасно було запропоновано «звільнити С.П. Пінчука як ідейно незрілу та націоналістично настроєну особу з викладацької роботи в вузі» [25]. Така розправа почалася над вченим, який насмілився на основі досліджень зробити власні висновки. До цього слід додати, що дисертацію позитивно оцінили фахівці – офіційні опоненти та колектив науковців провідної установи.

Активно втручалася в зміст підготовленої навчальної та наукової літератури державна цензура, яка, виконуючи настанови партійно-державної влади, допускала до друку і виходу лише ті праці, які відображали тогочасні ідеологічні та політичні твердження правлячої партії. З видавничих планів республіки тільки на початку 1970-х рр. було знято 157 назв книг. Цензура не допустила до виходу статтю історика М.Ю. Брайчевського «Приєднання

чи возз'єднання?», підготовлену для публікації в «Українському історичному журналі». Автор статті здійснив критичний аналіз офіційної доктрини, викладеної в партійній постанові «Про 300-річчя возз'єднання України з Росією». Водночас обґрунтував власну наукову концепцію, одне з найголовніших місць в якій посідала проблема української державності [19]. Захисники офіційної ідеології не допустили до друку статтю Г. Симонова, присвячену політиці українізації. Цензори висловили невдоволення твердженням автора, що Компартія України в 1923 р. складалася переважно з комуністів-росіян, а «за національною ознакою радапарат складався лише на 34,3 % з українських кадрів». Як свідчать документи, цензори здійснили в 1956 р. 309 політико-ідеологічних втручань в рукописи авторів, а в 1957 р. – вже 489 [20]. Втручання носили різноманітний характер: забороняли друкувати, знімали з видання, зобов'язували допрацьовувати, посилали на повторне рецензування тощо.

В узагальнюючих працях показано, що в 1950–80-х рр. в закладах освіти України запроваджувалася нова система вивчення історії. Цей процес в загальних рисах розкрили М. Лисенко, С. Нікітчина, В. Антонюк [28]. В означені роки було прийнято кілька спеціальних постанов, які встановлювали систему вивчення історії в вузах та школах. Особливість цієї системи полягала в тому, що історія Української РСР вивчалася в курсі історії СРСР як його невід'ємна частина. Програма з історії СРСР була складена Академією педагогічних наук СРСР. Вона виходила із великоросійських інтересів. Для цього підбирався відповідний матеріал, історичні факти і події, які трактувалися з позицій «класової боротьби» та «дружби народів». Директивні органи в угоду партійному керівництву рекомендували вивчати не історію українського народу, а історію трудящих усіх національностей, які населяли Україну. Аналіз навчальної літератури тоталітарної доби показує, що в ній проявились недоліки, характерні для радянської історичної науки: замовчувалася і фальсифікувалася історія України; національні рухи називалися буржуазно-націоналістичною контрреволюцією, фактичний матеріал про українську державність 1917–1920 рр. перекручувався; замовчувалися політичні репресії, зовсім не згадувався голод 1932–1933 рр. в Україні тощо.

У сфері освіти цілеспрямовано насаджувалась русифікація, витіснялася з вжитку українська мова. У 1950–80-х рр. вище партійно-державне керівництво приймало «закриті» постанови, проводило Всесоюзні, регіональні науково-практичні конференції з метою довести потребу і розширити сферу вивчення та вживання російської мови в національних республіках. Особливо великоімперською політикою пронизані постанови ЦК КПРС про вивчення та викладання російської мови та літератури в республіках («Брежнєвський циркуляр») та про посилення вивчення російської мови в школах («Андропівський указ»).

Як свідчать А. Педанюк та М. Скачко, які очолювали державні комітети України преси, радіо і телебачення, на всіх засіданнях Держкомітету Ради Міністрів СРСР по пресі керівництво цієї структури виступало за обмеження видання літератури мовами народів республік, посиляючись на прискорене формування в країні єдиної соціалістичної нації, а «мова такої нації має бути російською». Рекомендували в республіках «класиків російської художньої літератури видавати не в перекладі, а мовою оригіналу». Коли ж вирішувалися питання видання навчальної літератури, то давалися рекомендації: українська мова близька до російської і тому підручники та посібники слід видавати російською мовою [11].

Науковець А.М. Алексюк посиляється на окремі рішення Міністерства освіти України, які йшли за партійними постановами і призначалися «тільки для службового користування». Зокрема, в таємній постанові колегії Міносвіти України від 29 червня 1983 р. йшлося про організаційно-педагогічні заходи, які запроваджувалися в республіці з тим, щоб поліпшити вивчення та використання російської мови в навчальних закладах [1]. Вони охоплювали зміни в навчальних планах загальноосвітніх шкіл, педучилищ, виданні підручників та методичних посібників з російської мови навчання, розширенні кількості вчителів та науковців з російської мови та літератури. Передбачалося, зокрема, підвищення

заробітної плати вчителям російської мови та літератури. Дослідник прийшов до висновку, що постанова колегії Міносвіти УРСР мала дискримінаційний характер, «поскільки вона поставила російську мову в незмірно кращі умови порівняно з українською мовою – мовою корінного населення України».

Великодержавні дії офіційних властей, як показано в працях В. Яремчука, Б. Кравченка, А. Русначенка [26; 15; 32], логічно приводили до суттєвого витіснення української мови з системи освіти. О. Бажан, розглядаючи політику русифікації в Україні в 1950–60-х рр., показав, що проти неї протестувала українська інтелігенція, використовуючи можливі в ті роки форми [3]. Користуючись чинним законодавством, зокрема законом 1959 р. про зв'язок школи з життям, частина батьків, учні яких навчалися в школах з російською мовою навчання, домогалися звільнення своїх дітей від вивчення української мови та літератури. Окремі сім'ї з російською мовою спілкування розглядали українську мову як «неперспективну». Їх обивательський підхід впливав на те, що діти таких сімей не бажали вивчати українську мову. Дослідники встановили, що офіційна тогочасна статистика свідомо замовчувала характер мовної проблеми в освіті. Тільки в умовах гласності стали відомі реальні факти використання української мови в закладах освіти. На позачерговому пленумі Спілки письменників України, що відбувся в липні 1987 р., у виступі Д. Павличка було показано, що станом на той час в усіх обласних центрах і столиці України українські і змішані українсько-російські школи склали 28 % від їхнього числа, а російські – 72 %. У таких обласних центрах як Донецьк, Ворошиловград, Сімферополь, Миколаїв, Чернігів не було жодної української школи, а в Києві українських шкіл було 34, російських – 152, змішаних – 88 [11].

Посилена русифікація, дотримання політики двомовності українського населення проявлялося також у виданні навчальної літератури. Дослідниця Т. Галайчак показала, що в 1970-х рр., порівняно, з 1950-ми, назв підручників для вузів українською мовою зменшилося в 1,3 рази, тираж скоротився в 1,8 раз, а назв російською мовою збільшилося в 2,9 разів, тираж зріс у 2,5 рази. Якщо в 1976–1980 рр. українською мовою було видано 309 назв підручників тиражем 1154 тис. примірників, то російською мовою – 2243 назви тиражем 6327 тис. примірників. Підручників, виданих українською мовою в 1960 р., на одного студента припадало 1,9 примірника, а в 1980 – 0,23, російською мовою навпаки: 1960 р. – 0,23, 1980 – 0,97 примірника. На основі фактичних матеріалів дослідниця робить висновок, що наприкінці 1960-х рр. 70 % програмових навчальних дисциплін усіх восьми університетів України не були забезпечені підручниками українською мовою [9].

Науковці відзначають, що русифікація мала негативний соціальний вплив на молодь, вона обмежувала можливості випускників, які закінчували школи з українською мовою навчання, вступати до вузів, набувати вищу освіту. Це пов'язано з тим, що при прийомі до українських вузів до вступних іспитів входила російська мова і література. Абітурієнти з російських шкіл складали ці іспити набагато успішніше, ніж абітурієнти з українських. Крім того, вступні іспити із спеціальних дисциплін теж приймалися російською мовою і це врешті-решт призводило до того, що абітурієнти зі шкіл українською мовою навчання набирали менше балів на вступних іспитах.

У новітній літературі доведено, що в умовах тоталітарної системи освіта і виховання орієнтувались не на ознайомлення молоді із загальнолюдськими цінностями, щоб розвивати духовність і інтелект, а на підготовку слухняних виконавців вимог політичного режиму, державної економіки, адміністративно-командної системи, на виховання спеціалістів, які б абсолютно вірили в те, що проголошувалося в партійних та державних документах, писалося в цензурованих підручниках, викладалося з кафедр. Влада турбувалася про те, щоб навчання носило не гуманістичне, а прагматичне спрямування. Право учнів, вчителів, студентів, викладачів різних рангів на сумнів кваліфікувалося як інакомислення, яке жорстоко переслідувалося владою.

Сучасна вітчизняна історіографія поповнилася джерелами, які висвітлюють напрямки політизації навчально-виховних закладів освіти 50–80-х рр. ХХ ст. В умовах панування

тоталітаризму Україна, по суті, була позбавлена національної школи, основою навчання якої були б рідна мова, історія і всі культурні надбання свого народу [32]. У літературі показано, що освітянську сферу правляча партія розглядала як складову своєї ідеологічної діяльності, постійно контролювала заклади освіти, своїми рішеннями спрямовувала державні та наукові структури на те, щоб в навчанні та вихованні учнів та студентів послідовно проводилася партійно-державна політика. Такий курс знаходив втілення в підготовці навчальної літератури, в викладанні історії, в розширенні в Україні шкіл з російською мовою викладання, в обмеженні вживання та вивчення української мови.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія / А.М. Алексюк. – К., 1958. – С. 211.
2. Антонюк В. Питання формування історичної самосвідомості українського народу / В. Антонюк // Укр. іст. журн. – 1993. – № 11–12. – С. 4.
3. Бажан О. Політика русифікації в Україні в 50–60-х роках і реакція на неї з боку української інтелігенції / О. Бажан // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень. – Вип. 9 – К., 1999. – С. 183.
4. Баран В. Україна в умовах системної кризи (1953–1980) / В. Баран, В. Даниленко. – К., 1999. – С. 75.
5. Бойко О.Д. Історія України. Посібник для студентів вузів / О.Д. Бойко. – К., 1999. – С. 452, 467.
6. Брайчевський М. Приєднання чи возз'єднання? Вибрані твори. Історико-археологічні студії / М. Брайчевський. – Нью-Йорк-К., 1999. – С. 520, 521, 529.
7. Вища школа на новому етапі. З досвіду перебудови вищої школи на Україні / В.М. Попов, І.С. Дзюбко. – К., 1961.
8. Всеукраїнська науково-практична конференція «Наукові засади реформування вищої освіти в Україні» / За заг. ред. В.Г. Кременя // Освіта України за роки незалежності: стан, факти, події. – К., 2001. – С. 136.
9. Галайчак Т. Книжкові та періодичні видання України за часів титалітаризму (50-ті – 80-ті рр. ХХ ст.) / Т. Галайчак // Україна і культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 3, 4. – Львів, 1997. – С. 228.
10. Грицак Я.Й. Нарис історії України: формування модерної української нації ХІХ–ХХ ст.: навчальний посібник / Я.Й. Грицак. – К., 1996. – С. 292–296.
11. Гриценко М.С. Нариси з історії школи Української РСР (1917–1965) / М.С. Гриценко. – К., 1966.
12. Завадська О.Я. Школи України в період перебудови системи народної освіти / О.Я. Завадська. – К., 1964.
13. Ісаєвич Я.Д. Сторінки історії Інституту українознавства ім. Крип'якевича НАНУ / Я.Д. Ісаєвич // Укр. іст. журн. – 2002. – № 4 (445). – С. 3–26.
14. Клапчук С.М. Історія української та зарубіжної культури: навч. посібник / С.М. Клапчук, В.Ф. Остафійчук, Ю.А. Горбань та ін. – К., 2002. – С. 314.
15. Кравченко Б. Соціальні зміни і національна свідомість в Україні ХХ столітті / Б. Кравченко. – К., 1997.
16. Лисенко М. Методика викладання історії Української РСР. Видання друге / М. Лисенко. – К.: Радянська школа, 1985. – С. 15.
17. Маланчук В.Ю. Вища школа УРСР. Здобутки й перспективи (1966–1970 рр.) / В.Ю. Маланчук, В.М. Попов, Й.П. Новоміський. – К., 1971.
18. Народне господарство Української РСР. – К., 1958. – С.179.
19. Національні відносини в Україні у ХХ ст. Збірник документів і матеріалів / Упорядники Панчук М.І. (Керівник), Гошуляк І.Л., Діброва С.С., Зінченко Ю.І., Левенець Ю.А., Пишко С.П., Польовий Л.П., Соловійова А.А., Спірін О.А., Щедрина Д.С., – К., 1994. – 558 с.
20. Національні процеси в Україні: історія і сучасність. Документи і матеріали. Довідник. У 2 ч. / Упорядники І.О. Кресіна, В.Ф. Панібудьласка. – К., 1997. – ч. 2. – 704 с.
21. Нікітчина С. Становлення і розвиток системи професійно-педагогічної підготовки вчителів історії в Україні (1917–1991 рр.) / С. Нікітчина. – Луцьк, 1996. – С.196.
22. Павличко Д. Виступ на пленумі правління Спілки письменників України. / Д. Павличко // Літературна Україна. – 1987. – 9 липня.
23. Панченко П.П. Історія України: нове бачення У двох томах / П.П. Панченко. – К., 1996. – Т. 2. – С. 394.
24. Пітов В.І. Здобутки народної освіти Української РСР / В.І. Пітов. – К., 1976.
25. Політична історія України ХХ століття. У шести томах. – Т. 6. Від тоталітаризму до демократії (1945–2002). – К., 2003.

26. Русаченко А. Національно-визвольний рух в Україні: середина 1950-х – початок 1990 років / А. Русаченко. – К.: Вид. ім. Олени Теліги, 1998. – С. 360.
27. Сергійчук О. Політизація навчального процесу у вищих навчальних закладах України 1953–1964 рр. / О. Сергійчук // Вісник Київського національного університету. Історія. – № 63–65. – 2002. – С. 36, 37.
28. Україна в ХХ столітті. 36. документів і матеріалів. – К., 2002. – 342 с.
29. Україна: друга половина ХХ століття. Нариси історії / П.П. Панченко, М.Р. Плющ, Л.А. Шевченко та ін. – К., 1997. – С. 146–163.
30. Українська Громадська Група сприяння виконання Гельсінських угод: В 4-х т. – Т. 1. Особистості. – Харків, 2001. – С. 5-41.
31. Хрестоматія. Навчальний посібник. У двох частинах. Упорядники С. Клапчук, В. Білик, Ю. Горбань та ін. – К., 1996.
32. Яремчук В.Д. Національні проблеми загальноосвітньої школи України: історія і сучасність / В.Д. Яремчук. – К., 1993. – С. 44–45.

REFERENCES

1. Aleksyuk A.M. Pedagogika vyshchoi osvity Ukrainy. Istoriia. Teoriia / A.M. Aleksyuk. – K., 1958. – S. 211.
2. Antoniuk V. Pytannia formuvannia istorychnoi samosvidomosti ukrainskoho narodu / V. Antoniuk // Ukr. ist. zhurn. – 1993. – № 11–12. – S. 4.
3. Bazhan O. Polityka rusyfikatsii v Ukraini v 50–60-kh rokakh i reaktsiia na nei z boku ukrainskoi intelihentsii / O. Bazhan // Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen. – Vyp. 9 – K., 1999. – S. 183.
4. Baran V. Ukraina v umovakh systemnoi kryzy (1953–1980) / V. Baran, V. Danylenko. – K., 1999. – S. 75.
5. Boiko O.D. Istoriia Ukrainy. Posibnyk dlia studentiv vuziv / O.D. Boiko. – K., 1999. – S. 452, 467.
6. Braichevskiy M. Pryiednannia chy vozziednannia? Vybrani tvory. Istoryko-arkheolohichni studii / M. Braichevskiy. – Niu-Iiurk-K., 1999. – S. 520, 521, 529.
7. Vyshcha shkola na novomu etapi. Z dosvidu perebudovy vyshchoi shkoly na Ukraini / V.M. Popov, I.S. Dziubko. – K., 1961.
8. Vseukrainska naukovo-praktychna konferentsiia «Naukovi zasady reformuvannia vyshchoi osvity v Ukraini» / Za zah. red. V.H. Kremenia // Osvita Ukrainy za roky nezalezhnosti: stan, fakty, podii. – K., 2001. – S. 136.
9. Halaichak T. Knyzhkovi ta periodychni vydannia Ukrainy za chasiv tytalitaryzmu (50-ti – 80-ti rr. XX st.) / T. Halaichak // Ukraina i kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist. – Vyp. 3, 4. – Lviv, 1997. – S. 228.
10. Hrytsak Ia.I. Narys istorii Ukrainy: formuvannia modernoi ukrainskoi natsii XIX–XX st.: navchalnyi posibnyk / Ia.I. Hrytsak. – K., 1996. – S. 292–296.
11. Hrytsenko M.S. Narys z istorii shkoly Ukrainkoi RSR (1917–1965) / M.S. Hrytsenko. – K., 1966.
12. Zavadzka O.Ia. Shkoly Ukrainy v period perebudovy systemy narodnoi osvity / O.Ia. Zavadzka. – K., 1964.
13. Isaievych Ia.D. Storinky istorii Instytutu ukraїnoznavstva im. Krypiakevycha NANU / Ia.D. Isaievych // Ukr. ist. zhurn. – 2002. – № 4 (445). – S. 3–26.
14. Klapchuk S.M. Istoriia ukrainskoi ta zarubizhnoi kultury: navch. posibnyk / S.M. Klapchuk, V.F. Ostafiihuk, Iu A. Horban ta in. – K., 2002. – S. 314.
15. Kravchenko B. Sotsialni zminy i natsionalna svidomist v Ukraini XX stolitti / B. Kravchenko. – K., 1997.
16. Lysenko M. Metodyka vykladannia istorii Ukrainkoi RSR. Vydannia druhe / M. Lysenko. – K.: Radianska shkola, 1985. – S. 15.
17. Malanchuk V.Iu. Vyshcha shkola UPCR. Zdobutky i perspektyvy (1966–1970 pp.) / V.Iu. Malanchuk, V.M. Popov, I.P. Novomynskiy. – K., 1971.
18. Narodne gospodarstvo Ukrainkoi RSR. – K., 1958. – S. 179.
19. Natsionalni vidnosyny v Ukraini u XX st. Zbirnyk dokumentiv i materialiv / Uporiadnyky Panchuk M.I. (Kerivnyk), Hoshuliak I.L., Dibrova S.S., Zinchenko Iu.I., Levenets Iu.A., Pyshko S.P., Polovyi L.P., Soloviova A.A., Spirin O.A., ITsedrina D.S., – K., 1994. – 558 s.
20. Natsionalni protsesy v Ukraini: istoriia i suchasnist. Dokumenty i materialy. Dovidnyk. U 2 ch. / Uporiadnyky I.O. Kresina. V.F. Panibudlaska. – K., 1997. – ch. 2. – 704 s.
21. Nikitchyna S. Stanovlennia i rozvytok; systemy profesiino-pedahohichnoi pidhotovky vchyteliv istorii v Ukraini (1917–1991 pp.) / S. Nikitchyna. – Lutsk, 1996. – S. 196.
22. Pavlychko D. Vystup na plenumi pravlinnia Spilky pysmennykiv Ukrainy. / D. Pavlychko // Literaturna Ukraina. – 1987. – 9 lypnia.
23. Panchenko P.P. Istoriia Ukrainy: nove bachennia. U dvokh tomakh / P.P. Panchenko. – K., 1996. – T. 2. – S. 394.

24. Pitov V.I. Zdobutky narodnoi osvity Ukrainskoi PCP / V.I. Pitov. – K., 1976.
25. Politychna istoriia Ukrainy XX stolittia. U shesty tomakh. – T. 6. Vid totalitaryzmu do demokratii (1945–2002). – K., 2003.
26. Rusachenko A. Natsionalno-vyzvolnyi rukh v Ukraini: seredyna 1950-kh – pochatok 1990 rokiv / A. Rusachenko. – K.: Vyd. im. Oleny Telihy, 1998. – S. 360.
27. Serhiichuk O. Polityzatsiia navchalnoho protsesu u vyshchyykh navchalnykh zakladakh Ukrainy 1953–1964 pp. / O. Serhiichuk // Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu. Istorii. – № 63–65. – 2002. – S. 36, 37.
28. Ukraina v XX stolitti. 36. dokumentiv i materialiv. – K., 2002. – 342 s.
29. Ukraina: druha polovyna XX stolittia. Narysy istorii / P.P. Panchenko, M.R. Pliushch, JI.A. Shevchenko ta in. – K., 1997. – S. 146–163.
30. Ukrainska Hromadska Hrupa sprianniuvykonannia Helsinskykh uhod: V 4-kh t. – T. 1. Osobystosti. – Kharkiv, 2001. – S. 5–41.
31. Khrestomatiia. Navchalnyi posibnyk. U dvokh chastynakh. Uporiadnyky S. Klapchuk, V. Bilyk, Iu. Horban ta in. – K., 1996.
32. Yaremchuk V.D. Natsionalni problemy zahalnoosvitnoi shkoly Ukrainy: istoriia i suchasnist / V.D. Yaremchuk. – K., 1993. – S. 44–45.

Брехунец Н. Образование в условиях командно-административной системы Украины в 60–80-е гг. XX в. : историография.

В статье рассматривается историография системы образования Украины в условиях тоталитарного режима 60–80-х гг. XX в. Современные исследователи установили, что, несмотря на частичное расширение прав союзных республик в хрущевскую «оттепель», Украина оставалась бесправной в определении и реализации собственной образовательной политики. В политизации обучения и воспитания особое место отводилось общественным дисциплинам. Студенты вузов должны были изучать марксистско-ленинскую философию, политэкономия, историю КПСС, которые вводились в 1950-х гг., со временем – научный коммунизм. Издание учебной и научной литературы пристально контролировалось партийными и государственными структурами. Ученым, работникам высших учебных заведений партийные и государственные структуры навязывали тематику исследований, обязывали писать статьи, монографии, которые бы защищали политику партии, ее идеологию. В 1950–80-х гг. высшее партийно-государственное руководство принимало «закрытые» постановления, проводило Всесоюзные, региональные научно-практические конференции с целью доказать необходимость и расширить сферу изучения и применения русского языка в национальных республиках.

Ключевые слова: образовательная сфера, русификация, политизация и идеологизация образования, «пражская весна», историография.

Brehunets N. Education in the command-administrative system in Ukraine of 60–80's XX century: historiography.

In the article the historiography of education in Ukraine under the totalitarian regime of 60–80's XX century. Modern researchers have found that, despite the partial empowerment of the Union republics in the Khrushchev «thaw» Ukraine remained powerless in the definition and implementation of their own educational policies. In politicization training and education of the special place given to social sciences. University students have to study Marxist-Leninist philosophy, political economy, the history of the CPSU, which were introduced in the 50's, eventually – scientific communism. Publication of educational and scientific literature closely controlled by the party and government institutions. Scientists, employees of higher educational institutions of party and state structures imposed subjects research, obliged to write articles, monographs, to protect the policy of the party and its ideology. In 1950–80-ies above party and state leadership took open «closed» ordinances performed Union, regional scientific conferences the aim – to prove the need and expand the scope of the study and use of Russian in the national republics.

Keywords: educational sphere, Russification, politicization and ideological education, «Prague Spring», historiography.

Одержано 26.02.2016